

Malraux'd oodates ehk Keegi ei keela asemel tellida ja luua julget monumenti

URMO RAUS
maalikunstnik

Estonia teatri laemaali ümber on olnud palju ebakonstruktiivset kära ja nüüd on kunstiametnikud selle sidunud justkui mingiks kobarprobleemiks stalinismi kuritegudele hinnangute andmisega. Nii soovitab Eesti Kirjanike Liit oma teadaandes seoses Juhan Smuuli QR-koodiga lugeda Vikerkaarest Linda Kaljundi artiklit monumentidest.

Lugesin seda – nagu kirjanikud soovitasid – ja jõudsin siis kokkuvõtteni, kus on juttu jällegi Estonia teatrist. «Õigupoolest on teatri-saalist eemaldatud elemente juba varem, sh 16 bareljeefi liiduvabariikide esindajate nägudega. Sellest võib otsida kas just teatud varjatud rassismi, aga igal juhul solidaarsuse puudumist teiste Venemaa ja Nõukogude Liidu poolt koloniseeritud rahvastega (isegi kui bareljeefid algel kujul kahtlemata väljendasid nõukogulikku rahvaste sõpruse ideoloogiat). Dekoloniseerimise vaimus võiks need Ida-Euroopa ja Kesk-Aasia subjektid saali ühel või teisel moel tagasi tuua – või vähemalt neile järgmise teatrikülastuse ajal mõelda.»

Mida selle peale kosta?

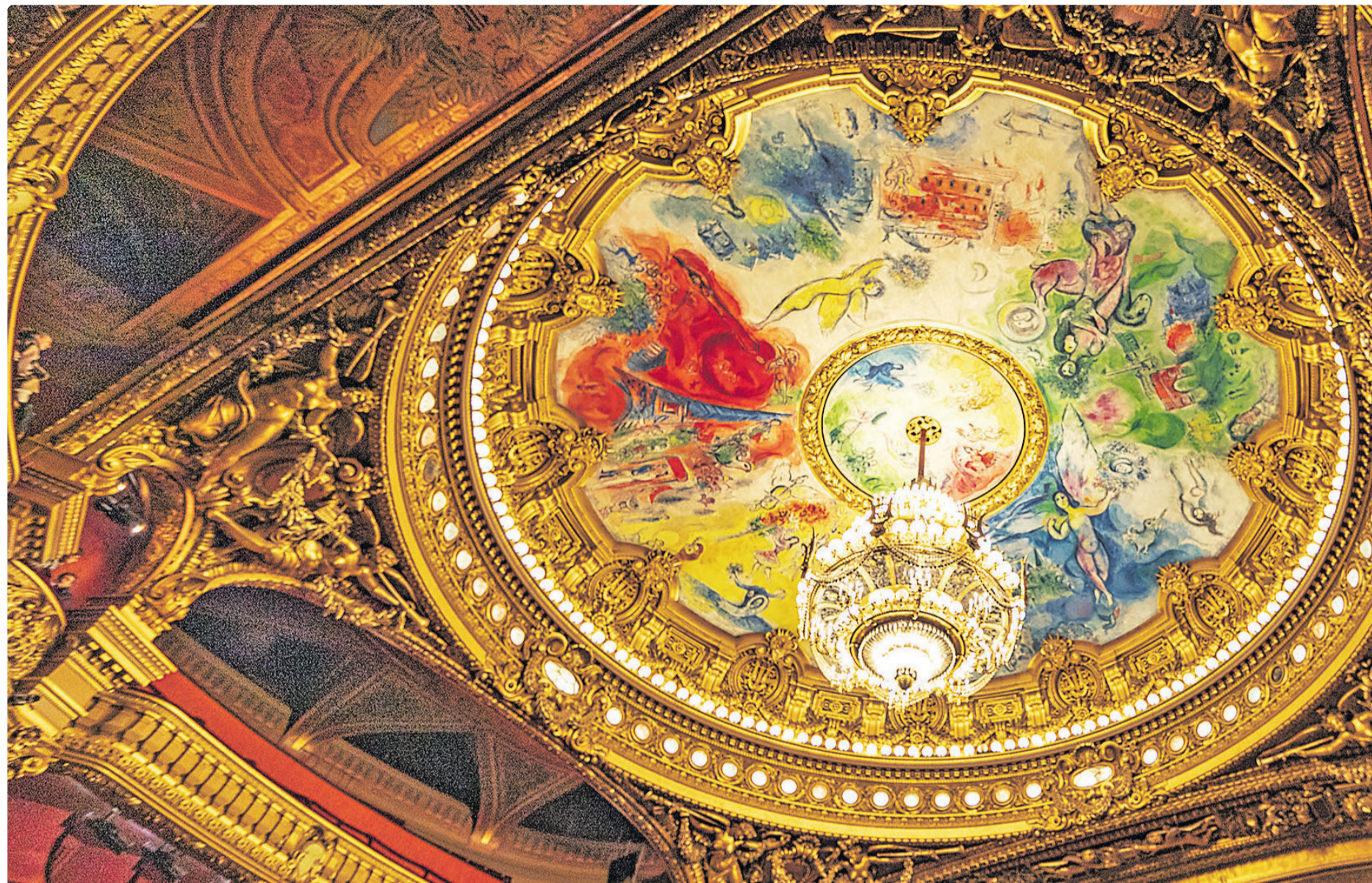
Ka kaasaegses kunstimaailmas on punamonumente edukalt ümber mõtestatud. Esimene, mis meenub, on kümne aasta tagune Poola kunstniku Jerzy Bohdan Szumczyki skulptuur «Komm, Frau!» («Tule, naine!») Gdańskis. Kuna sel ajal olid suhted lääne ja Venemaa vahel teised kui praegu, tituleeris kunstimaailm selle skulptuuri vastuoluliseks. Taies kujutas rasedat naist revolvriga ähvardavat ja teda vägistavat Nõukogude sõdurit.

Szumczyk lõi antimoonumendi Nõukogude sõduritele, kes vägistasi ainult Saksaamaal hinnanguliselt kaks miljonit naist. Alates lastest kuni raukadeni. Paljud ohvrid tapeti või kannatasid elu lõpuni tõsiste psühholoogiliste häirete all. Massilised vägistamised toimusid ka Saksamaa kirdealadel, mis peagi liideti Poola ja Nõukogude Liiduga. See ei olnud mingi spontaanne kuritegevus, vaid järgiti stalinliku propagandisti Ilja Ehrenburgi riiklikku üleskutset: tappa, vägistada ja alandada sakslasi.

Estonia teatri laemaalil näeme «rahva röömupeol» rahvariites eesti naisi lehvitamas võidukatele punasoldatitele. Mõelge siis, kallid naised, teatrikülastuse ajal solidaarsusest pigem sellele Nõukogude armee nii-öelda vastuolulisele aspektile kui usbekkidele ja kasahhidele.

Kunstnik Jaan Toomik mõtestas samuti väga andekalt Nõukogude armee kangelaslikkust ümber oma teoses «Voodi 75», tuues 1993. aastal Nõukogude armee kasarmustest Vabaduse väljakule 75 räämas ja kusest reformvoodid.

Kui praegu arutatakse, mida panna punasümbolite asemele, kui need eemaldada, siis lahendus on olemas. Kunstnik Leonhard Lapin mõtestas väga edukalt ümber nii

1964. aastal paigaldati Opéra Garnier' saali publiku peade kohale algse taiese asemele kuulsa Marc Chagalli pintsli alt tulnud uus laemaal. Eemaldatavale raamile paigutatud kunstiteos

Nõukogude kui ka natsisümboloid. Praegu oleks avangardisti mälestuseks kohane hakata neid kivisse raiuma. See olekski lahendus, millega asendada nõukogude dekoorid stalinlikel fassaadidel.

Vaade üles pani unistama

17. veebruaril 1960 toimus Pariisis Opéra Garnier's president Charles de Gaulle'i ja kultuuriminister André Malraux' (pildil) vastuvõtt Peruu delegatsiooni auks. Vastuvõtu raames etendus Maurice Raveli ballett «Daphnis ja Chloé». Lava dekoori ja kostüümide oli kujundanud legendaarne kunstnik Marc Chagall (pildil).

Balletietenduse ajal pööras Malraux pilgu lakke. Talle vaatas vastu akadeemiline, hästi maalitud, kuid igav Jules-Eugène Lenepveu maal. Etenduse vaheajal pöördus kultuuriminister kohal viibinud

72-aastase Chagalli poole ja küsis, kas too ei tahaks ooperiteatril maalida uut laemaali.

Chagall oli ettepaneku suhtes esialgu ettevaatlik ja katsetas mitmesuguste eskiisidega. Kaks aastat hiljem sõlmiti ametlik leping. Kunstnik asus tööle, laes olev originaalne maal säilitati, kuid kaeti ligi 220-ruutmeetrise maaliga.

Kui protsendikunsti vaadata läbi kunstiväärtuse prisma, siis peab tõdema, et tõelisi kunstiteoseid sünnib seal pigem harva. Enamasti jäävad taiesed maitseka dekoori tasemele.

Avalikkuses puhkes akadeemilise kunsti austajate seas skandaal, kuid selle löögi võttis Malraux enda peale. Ta selgitas, et tolmunud ooper vajab uut energiat ja tema missiooni eesmärk on panna Prantsusmaa rahvusvahelisel läbi kunsti sarama. Siinkohal olgu öeldud, et Malraux oli nooruses kommunist ja lõi

de Gaulle'i korraldusel 1959. aastal Prantsuse kultuuriministeeriumi. Ta kirjutas end sellel ametikohal prantsuse kultuurilukku ning on seal tänaseni kui parim näide heast kultuuriministrist.

Vildakas protsendikunst

Kui aus olla, pole meil loodud 32-aastase taasiseseisvusa jooksul mitte ühtegi tähelepanuväärset monumentaalkunstiteost, mille oleks tellinud Eesti riik. On loodud häid skulptuure eri paikades, kuid riigi tellimisel mitte midagi suurejoonelist.

Meie selle perioodi linnaruumi kalleim riiklik monumentaalkunsti tellimus on kunstiliselt küündimatu ja halbade proportsioonidega Vabadusõja võidusammas Tallinnas.

Siin on küsimus tellijate vaimuses. Andekaid kunstnikke on meil küll ja küll, kuid veel rohkem on keskpäraseid ja andetuid ametnikke. See on tegelik põhjus, miks midagi säravat ei sünni.

Meil on olemas protsendikunst, kunst, mis tellitakse riikliku seaduse alusel kohustuslikus korras kõikidesse riigi rahastatud uutesse ehitistesse. See on ainus kunstitegemine riiklik rahastus, kus liiguvad märkimisväärsed summad. Ent kui protsendikunsti vaadata läbi kunstiväärtuse prisma, siis peab tõdema, et tõelisi kunstiteoseid sünnib seal pigem harva. Enamasti jäävad sellised taiesed maitseka dekoori tasemele.

Probleeme on siin mitu ja üks peamine neist kodeeriti protsendikunsti seadusesse juba selle loomise ajal. Lääne-Euroopas on protsendikunsti näol selgelt tegu kujutava kunsti toetusmeetmega, mille eesmärk on toetada läbi tellimuste kunstnikke ja rikastada avaliku ruumi kunstiteostega. Kujutava kunsti all mõeldakse meetmes tänaseni eelkõige skulptuuri, installatsiooni ja monumentaalmaali eri-

nevaid väljundeid. Kõike seda, mis ajas vastu peab.

Meil aga lisati seadusesse lisaks kunstile ka disain. Ehk siis muudeti konkurssidel osalejate ring laialivalguvaks ka meede laienes ka teistele looverialadele. Konkursil võivad osaleda ka arhitektid ja disainerid. See tähendab reaalsuses seda, et protsendikunst on muutunud ihaldusväärseks mitme valdkonna loojatele ja muutnud nad omavahel konkurentideks. Nii võivad konkursse ka graafilised disainerid, kelle teosteks on digitaalsete kujutiste väljaprintid või aknale kleebitavad kiled.

Madalmaades on protsendikunsti tellimuste puhul määratletud protsentuaalselt teostuse ning intellektuaalse väärtuse suhe. Lihtsat raha teenida kunsti sildi all ei saa.

Protsendikunsti puhul tekib Eestis paratamatult küsimus: miks ei võiks mõnda ametiasutusse tellida näiteks sihttellimusena kümnelt eesti kunstnikult ühe maali ja luua nii väljapoole Tallinna väikesi eesti kunsti alalisi väljapanekuid? Regionaalne kultuuripoliitika missugune.

Musta päikese lummuses

Kunstiteadlased ei soovita hakata avalikku ruumi tagasi tooma mitte ainult Nõukogude atribuutikat, vaid ka natside oma. Esimene pääsuke on kohal.

2017. aastal valiti Harju maakohu hoonet kaunistama Urmas Viigi protsendikunsti kunstiteos «Must päike». Ma ei mõista hukka Viiki ega teost, sest kunstnik tegi tööd heas usus. Kui vaadata seda sümbolvõtmes, siis võiksime öelda, et teos on vastuoluline.

Oma kontseptuaalset kunstiteost kirjeldab kunstnik järgmiselt: «Tume kobar, milles on varjul kontrolli alt libisenud emotsioonid ja spontaansed raevupursked. Niidi otsas rippuv raskus pea kohal, inimloomuse tume pool. Must planeet taevas. Üheaegselt habras

Jaan Toomiku installatsioon «Voodi 75» aastast 1993.

FOTO: EESTI KUNSTIMUUSEUM